

Мороз Г.В.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
трудового, екологічного та аграрного права навчально-
наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»*

ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТА КЛІМАТИЧНИХ ПРОБЛЕМ

Національні екологічні пріоритети, зміст природоохоронних заходів, визначення першочергових найгостріших поточних та перспективних питань екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища в різні історичні періоди змінювались. Вказані фактори об'єктивно впливають на основні тенденції в державній екологічній політиці та процеси проникнення екологічної складової у відповідні сфери суспільного буття. Перспективні (стратегічні) та поточні екологічні плани і проекти повинні бути реалізовані державою у зв'язку та з врахуванням ситуації у відповідних сферах на рівні світової цивілізації, відтак актуалізація питання гармонізації державної екологічної політики з екологічними політиками інших держав тільки посилюється.

Актуальність питання прийняття екологічно досконалих економічних рішень на рівні національних політик беззаперечна. Концептуальні підходи щодо механізмів вироблення таких рішень, у тому числі на міжнародному рівні, запропоновано в працях провідних українських та зарубіжних учених, зокрема, Н.Р. Малишевої, А.П. Гетьмана, В.В. Костицького, Н.Р. Кобецької, С.М. Кравченко, Г.В. Анісімової, М. М. Бринчука, М.І. Васильєвої, О.В. Лаєвської, О.В. Павлової та інших. Разом з тим, слід зазначити, що проблема механізмів, передумов і тенденцій формування раціональної політики захисту довкілля у світлі енергетичних та кліматичних аспектів вимагає глобального переосмислення та адаптації до нових реалій.

На національному рівні пріоритети екологічної політики на сьогодні визначені в Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Разом з тим, попередньо діючі стратегічні документи в галузі охорони довкілля не забезпечили високоефективного та водночас збалансованого приро-

докористування, гармонійні та оптимальні взаємовідносини в системі «суспільство-природа» залишаються недосяжними. Саме підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності визначено основною серед першопричин екологічних проблем України [1]. Зупинимось на окремих проблемних аспектах сучасної екологічної політики в розрізі співвідношення, співмірності чи, ймовірного дисбалансу інтересів, які можуть бути врівноважені в разі комплексного впровадження екосистемного підходу в галузеву політику.

Стратегічною та однією із основних галузей економіки будь-якої держави є енергетична галузь. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р схвалено «Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», метою якої встановлено забезпечення потреб суспільства та економіки в паливно-енергетичних ресурсах у технічно надійний, безпечний, економічно ефективний та екологічно прийнятний спосіб для гарантування поліпшення умов життєдіяльності суспільства [2]. Водночас криза в українській електроенергетиці пов'язана з очевидними обставинами, що стали причиною зовсім неприйнятної, принаймні для споживача, ситуації щодо цінової політики в галузі «зеленої» електроенергії. Слід погодитись, що важливою є розбудова не лише екологічно та кліматично дружньої, а й економічно доступної енергетики, що дозволило б уникнути цінового шоку для споживачів, соціально-економічного і політичного спротиву, та забезпечити соціальну прийнятність «зеленого» енергетичного переходу [3, с. 7]. «Зелений тариф» оцінюється та залишається ключовим економічним механізмом стимулювання виробництва «зеленої» енергії в Україні, що дає можливість продажу виробленої енергії за гарантованим державою тарифом та слугує фактором гарантування захисту інвестицій.

Ефективність національної енергетичної інфраструктури напряму пов'язана із її модернізацією через впровадження відповідних новацій, дієвих та енергоощадних технологій. Сфера відновлювальної енергетики (енергія сонця, вітру, біоенергія, геотермальна енергія, гідроелектроенергія, енергія океану, у тому числі, енергія припливів та відливів, енергія хвиль і теплова енергія океану) у світі є найдоступнішою, найдешевшою та, щонайважливіше, екологічно обґрунтованою. Розвиток відновлювальної енергетики - це першочергове завдання для світової спільноти, оскільки саме він є передумовою вирішення найгостріших проблем, які сьогодні постали перед людством (погіршення екології, зміна клімату з усіма наслідками, згубними для людей та планети загалом) [4]. Такі ж

пріоритети повинні бути ключовими і для України з огляду на невтішні реалії сьогодення - високі показники захворюваності та смертності населення через забруднення атмосферного повітря внаслідок роботи та збоїв у роботі АЕС та ТЕЦ. Яскраво виражений публічний інтерес – і екологічний і економічний – на перший погляд не викликає сумнівів. Проте ситуація ускладнена тим, що ідея про «зелену енергетику» реалізується великими приватними компаніями, інтереси яких як інвесторів, забезпечено зобов'язанням зі сторони держави викуповувати всі потужності «зеленої» енергетики за тарифами, які визнано найвищими у світі. Відтак, інтереси економічні постають як визначальні та під прикриттям екологічних мотивів набувають характеру не зовсім обґрунтованих та справедливих інтересів.

Разом з тим, при оптимальному варіанті йдеться про підтримку розвитку генерації з альтернативних джерел енергії і вважається, що при грамотному підході до планування та будівництва вітрова та сонячна електроенергія дійсно можуть вироблятися з мінімальною шкодою довкіллю. Проте окремі види «зеленої» генерації на думку фахівців МБО «Екологія-Право-Людина» зовсім не є такими, і за своїм впливом на довкілля не менш шкідливі аніж «традиційні» електростанції. Зокрема, такими є малі ГЕС на річках та ТЕС на біомасі, які працюють на дровах. Провідні українські природоохоронні НУО неодноразово вимагали відмінити зелений тариф на малі ГЕС, які де-факто знищують річки. А функціонування біо-ТЕС в Іванкові [5], яка спалює заготовлену переважно під час санітарних рубок деревину в районі з високим рівнем радіаційного забруднення, постійно викликає занепокоєння місцевих мешканців [6]. Наведені приклади підтверджують складність та взаємозалежність екологічних та економічних аспектів введення нових потужностей відновлюваної енергетики, забезпечуючи, з однієї сторони, сталий розвиток економіки та конкурентоздатність нашої державі, а з іншої – вуглецево-нейтральну економіку.

Нині багато держав проводять продуману політику використання і розвитку відновлювальних джерел енергії, підтримуючи баланс між економічною, політичною, екологічною і соціальною сферами [7, с. 118]. Важливу роль у формуванні позитивних і перспективних напрямків охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки відіграє екологічна політика не тільки в межах держави, а й в міжнародному аспекті. Усвідомлюючи роль, яку види відновлюваної енергії можуть відігравати в скороченні концентрації парникових газів в атмосфері, сприяючи тим самим стабілізації кліматичної системи й передбачаючи сталий, безпечний та м'який перехід до екологічно чистої економіки, у 2017 році Укра-

їна приєдналася до Статуту Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA) [8]. Будучи членом Агентства (з 24 лютого 2018 року), Україна має доступ до унікальної бази знань щодо розвитку відновлювальної енергетики, найкращого світового досвіду впровадження відновлювальних джерел енергії, а також має можливість брати участь в спеціалізованих дослідженнях, які проводяться Секретаріатом IRENA, спрямованих на пошук ефективних шляхів зменшення залежності країн світу від викопних джерел енергії [9].

На національному рівні, з метою демонополізації енергетичного сектору необхідно, перш за все, ставити питання про розвиток конкуренції, впровадження європейських норм та ринкових принципів роботи в енергетиці. Прозорий і чесний енергетичний ринок зі зрозумілими правилами гри – запорука поступального розвитку української енергетики [10]. Важливо зазначити, що 21 липня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» [11], який закріплює ключові положення «Меморандуму про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлюваної енергетики» [12]. Основна ідея цих документів - зменшити тариф для сонячних та вітрових електростанцій. З метою вирішення найбільш вагомих економічних та технічних викликів у галузі відновлюваної енергетики дієвим інструментом повинна також стати організація аукціонної моделі підтримки відновлюваної енергетики України, що дозволить забезпечити інтереси споживача та інвестора. Кінцева мета – стабілізувати ринок відновлюваних джерел енергії, який повинен бути прозорим, доступним і конкурентним, а отже, таким, що сприятиме гармонізації інтересів усіх зацікавлених суб'єктів (у тому числі держави) та консолідації їх зусиль щодо забезпечення ефективного сталого низьковуглецевого розвитку. Відкритість та конкуренція, прозорі та справедливі процедури в ході побудови сучасного енергетичного ринку, дозволять учасникам процесу оптимізувати витрати та ціни, а споживачам перейти до раціонального енергоспоживання. В такий спосіб інтереси держави, суспільства, виробників та споживачів енергії будуть максимально забезпечені.

Проблема енергетичного характеру напряму пов'язана із проблемами клімату. Викиди парникових газів, найімовірніше, є основною причиною поточних і майбутніх кліматичних змін. Вплив кліматичних змін виявляється у ефекті «теплого стресу», глобальному таненні льодовиків, зростанні рівня морів, зміні у кількості опадів, що призводить до засух в окремих регіонах та втратою земельних ресурсів в результаті піднят-

тя рівня моря, зменшенням врожаїв сільськогосподарських культур та відповідно погіршенням можливостей харчування населення, втратою біорізноманіття, погіршенням водозабезпечення населення, розповсюдженням смертельних хвороб, спричинених глобальним потеплінням [13, с. 119]. Прояви глобальних кліматичних змін вимагають прийняття відповідних рішень на національному рівні та злагодженого механізму координації і співпраці між країнами.

У контексті потреб адаптації соціально-економічної системи нашої країни до зміни клімату, слід більш гостро ставити питання про активізацію та посилення ролі України у глобальних зусиллях щодо формування раціональної політики з протидії змін клімату.

Базовими міжнародними документами, якими закладено визначальні принципи щодо вирішення питань, пов'язаних із зміною клімату на глобальному рівні є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Кіотський протокол та Паризька угода. Основна мета на сьогодні - не допустити зростання глобальної середньої температури більше 2°C (по можливості – не більше 1,5°C) відносно показників до початку промислової революції, коли людство почало спалювати величезну кількість викопного палива, що потягнуло за собою зміни клімату. Утримання глобального потепління на рівні 1,5-2°C потребує швидкого зменшення викидів парникових газів у атмосферу до нульового рівня впродовж другої половини XXI століття [14].

Нинішній стан національної нормативно-правової бази щодо регулювання питань, пов'язаних з досягненням кліматичної нейтральності, не відповідає вимогам часу та визначальним цілям і принципам політики міжнародного співтовариства. Серед поточних проблем, які слід вирішувати першочергово, є необхідність запровадження оптимізованого, прозорого і прогресивного механізму контролю та скорочення промислового забруднення. Йдеться про імплементацію положень директиви 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю), передбачається впровадження інтегрованого дозволу для великих підприємств (на основі врахування впливу підприємства на довкілля в цілому), які є найбільшими забруднювачами довкілля (підприємства у сфері енергетики, виробництва та обробки металів, переробки, мінеральної сировини, хімічної промисловості). Наразі дане питання вирішується на рівні законопроектної роботи. Суміжною та не менш важливою є проблема запровадження в Україні системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів. Відповідний Закон України «Про засади моніторингу, звітності

та верифікації викидів парникових газів» прийнято лише 12 грудня 2019 року, в той час, як система торгівлі квотами на викиди парникових газів є важливим елементом та передумовою для запровадження ринкових та/або неринкових механізмів сприяння скороченню антропогенних викидів парникових газів, що є надзвичайно важливим для боротьби за зміною клімату [15]. Слід зауважити, що часто за лобюванням створення схеми торгівлі викидів прослідковувались інтереси різних бізнес-груп, що, в свою чергу, призводило до появи у багатьох законотворців сумнівів щодо можливостей держави забезпечити прозоре функціонування цього ринкового інструменту, досягнути поставлених цілей щодо найбільш ефективного з точки зору витрат скорочення викидів парникових газів та уникнути зловживань [16, с. 105]. Однак на сьогодні можемо відзначити дещо інше сприйняття ситуації самими представниками господарюючих суб'єктів. Так, з огляду на загальну ціль - зменшення викидів – слід обрати відповідний механізм - систему торгівлі квотами на викиди або податок на викиди (або ж впровадження обох варіантів як взаємодоповнюючих). З метою врахування інтересів економічних та, водночас, задля забезпечення загального екологічного інтересу важливо, щоб ставка податку була визначена на рівні стимулювання зменшення викидів на підприємствах, та дешевше було б скоротити викиди, ніж заплатити податок. Загалом затягування із запуском національної схеми торгівлі квотами на викиди парникових газів шкодить репутації України як надійного учасника глобальних процесів з протидії зміні клімату, а також збільшує ризики можливого застосування до продукції, що походить з України, спеціального податку на викиди вуглецю (т. зв. вуглецевий податок на кордоні), який планується застосовувати до продукції, що імпортується у ЄС із країн, які не приділяють належної уваги зменшенню викидів парникових газів [17].

Уповільнення змін клімату – стратегічне завдання для людства. Саме тому ми спостерігаємо об'єднання зусиль держав для боротьби з глобальними проблемами, світовими кризами і всеосяжними викликами, які породжені першочергово екологічними аспектами. Об'єднавча кодифікація людської діяльності важлива, перш за все, в розрізі інтересів та потреб захисту людства і майбутніх поколінь. Країни, які підписали Паризьку угоду (у тому числі й Україна) зобов'язані виробити чіткі та безкомпромісні заходи щодо підвищення енергоефективності та енергозбереження, поетапного переходу на використання та споживання відновлюваних джерел енергії, скорочення викидів парникових газів. Все це зумовлює потребу розвитку науки, інновацій, енергетичних ринків та конкуренто-

спроможності, що в кінцевому рахунку сприятиме посиленню енергетичної безпеки як самої країни, так і загального стану енергетичної безпеки Європи та світу.

Впровадження екологічно чистих низьковуглецевих технологій, скорочення використання викопних джерел енергії (вугілля, нафти й газу) беззаперечно матиме позитивний екологічний ефект та мінімізує шкідливі викиди і забруднення навколишнього середовища. Публічний екологічний інтерес у даному контексті має яскраво виражений характер і суспільство в таких умовах, що склалися, повинно бути готовим поставити свій екологічний інтерес вище економічного благополуччя, умовно кажучи, спрацювати на випередження, хоча, як вважають фахівці, процеси, пов'язані із подальшими змінами клімату та їх наслідки є незворотними. Тому важливо усвідомлювати потребу адаптації до нових умов та реалій, пов'язаних із проявами та наслідками кліматичних викликів. Кліматичні зміни однозначно призведуть до кризи продовольства та масових міграцій, в тому числі т.зв. екологічної міграції. Разом з тим, конструктивний підхід до вирішення даної проблеми зумовить навіть певну економічну вигоду для окремих економічних галузей та сфер життя – йдеться про комерційний приватний інтерес для виробників енергоефективного обладнання, нових енергоємних технологій, енергозберігаючих вікон, ізоляційних матеріалів тощо, водночас найбільш вразливими напрямками вважають енергетику, агропромисловий комплекс та системи водопостачання. Злагоджена довгострокова політика з мінімізації наслідків зміни клімату та узгодження інтересів основних суб'єктів енергетичного ринку як України, так і різносторонніх інтересів суб'єктів міжнародного права у сфері енергетики є глобальним беззаперечним пріоритетом.

1. Закон України від 28 лютого 2019 року «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
2. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text>
3. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року. URL: https://menr.gov.ua/files/images/news_2020/21012020/pdf_зелена%20концепція.pdf.
4. Трохимчук О. Що стримує перехід до відновлювальної енергетики. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/shcho-strimue-perehid-do-vidnovlyvalnoyi-energetiki.html>

5. *Не той відтінок зеленого.* URL: <https://tyzhden.ua/Economics/185590>
6. *Щодо зниження зеленого тарифу на генерацію електроенергії з відновлювальних джерел.* URL: <http://epl.org.ua/announces/shhodo-znyzhennya-zelenogo-taryfu-na-generatsiyu-elektroenergiyi-z-vidnovlyuvalnyh-dzherel/>
7. Клопов І. *Механізми державної підтримки альтернативної енергетики. Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2016. № 1. С. 117-124.
8. *Статут Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j02#Text
9. *Про IRENA.* URL: <https://uae.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/pro-irena>
10. *Реформа енергетичного сектору.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/reforma-energetichnogo-sektoru>
11. *Закон України від 21 липня 2020 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії».* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810-20#Text>
12. *Про схвалення Меморандуму про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлюваної енергетики в Україні: постанова НКРЕКП від 17.06.2020 № 1141.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1141874-20#Text>
13. Романко С.М. *Кліматичні стратегії міст як політико-правовий інструмент адаптації до зміни клімату. Екологічне право України.* 2016. № 1-2. С. 119-121.
14. *Паризька угода.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161
15. *Закон України від 12 грудня 2019 року «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів».* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text>
16. *Україна і політика протидії зміні клімату: економічний аспект / Аналітична доповідь; за загальною редакцією В.Р. Сіденка та О.О. Веклич.* Київ: Заповіт, 2016. 208с.
17. *European Green Deal як цивілізаційний вибір. Економічна правда.* URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/08/12/663909/>

Мороз Г.В. Оптимізація екологічних та економічних аспектів у контексті вирішення енергетичних та кліматичних проблем

Стаття присвячена аналітичному дослідженню питань щодо шляхів оптимізації екологічних та економічних аспектів у контексті глобальних екологічних пріоритетів, серед яких ефективна реалізація енергетичної та кліматичної полі-

тик. Перспективні (стратегічні) та поточні природоохоронні плани та проекти у контексті зазначених сфер розглянуто як на рівні національному, так і в розрізі актуалізації питання гармонізації державної екологічної політики з екологічними політиками інших держав. Визначено пріоритети, які повинні бути ключовими для України в плані розвитку відновлювальної енергетики, з тим щоб запобігти загостренню вже існуючих проблем, які сьогодні постали перед людством в цілому (погіршення екології, зміна клімату з усіма наслідками, згубними для людей та планети загалом тощо). У контексті потреб адаптації соціально-економічної системи нашої країни до зміни клімату, обґрунтовано необхідність більш гостро ставити питання про активізацію та посилення ролі України у глобальних зусиллях щодо формування раціональної політики з протидії змін клімату та узгодження інтересів суб'єктів енергетичних ринків – України та світу.

Ключові слова: національні екологічні пріоритети, екологічна політика, енергетична безпека, кліматична політика, інтереси у сфері енергетики, гармонізація інтересів, захист інтересів майбутніх поколінь.

Moroz H. V. Optimization of environmental and economic aspects in solving energy and climate issues

The article is devoted to a study of problematic aspects of modern environmental policy in terms of the ratio, proportionality or probable imbalance of interests that can be balanced by means of integrated introduction of an ecosystem approach into the national and global environmental strategy. It is stated that long-term (strategic) and current environmental plans and projects have to be implemented by the state in connection with and with regard to the situation in corresponding spheres at the level of world civilization. Priorities that should be crucial to the development of renewable energy in Ukraine are identified. Obstacles to the implementation of the idea of “green energy” at national level are analyzed, e.g. these are large private companies whose interests as investors are secured by the obligation of the state to buy all the capacity of “green” energy at tariffs recognized as the highest in the world. In this case, economic interests appear as defining and under the guise of environmental motives acquire the character of not fully justified or unfair interests. In order to demonopolize the energy sector, it is necessary to raise the issue of competition, implementation of European standards and market principles of work in the energy sector. Openness and competition, transparent and fair procedures in the development of a modern energy market will allow participants to optimize costs and prices and consumers — to shift to rational energy consumption. In this way, the interests of the state, society, energy producers and consumers will be secured to the greatest possible extent.

In light of the need to approximate our country's socio-economic system to climate change, the necessity of raising the issue of intensifying and strengthening Ukraine's role in global efforts to develop a rational policy to combat climate change is substantiated.

In general, the coordinated long-term policy of states aimed to minimize the effects of climate change and reconcile the interests of major actors in the energy

market in Ukraine as well as the diverse interests of subjects of international law in the energy industry should ensure a positive environmental and economic effect.

Key words: national environmental priorities, environmental policy, energy security, climate policy, interests in the energy industry, harmonization of interests, protection of interests of future generations.